II.

FILOSOFIJA, PRIRODNE NAUKE I SOCIJOLOGIJA:

(RIJEČ U PRILOG METAFIZICI.)

G O V O R

NASTUPAJUĆEGA REKTORA

D^RA. ĐURE ARNOLDA

KR. JAV. REDOVITOGA PROFESORA PEDAGOGIKE I TEORETIČKE I PRAKTIČKE FILOSOFIJE, ČLANA ISPITNOGA POVJERENSTVA ZA KANDIDATE SREDNIH ŠKOLA, PRAVOGA ČLANA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI, PREDSJEDNIKA DRUŠTVA „HRVATSKA MENSA ACADEMICA“, GOD. 1898./99. DEKANA MUDROSLOVNOGA FAKULTETA.

Visoko štovani zbore!
Slavna sveučilišna skupštino!

Sve znanosti mogu biti potrebnije za život od metafizike — ali bolja od nje nije nijedna.

Aristotel.

Još koji tjedan i svršit će se stoljeće, koje se prozvalo prirodoslovnim, jer su mu prirodne nauke i borba za opstanak udarili svoj žig. Elektromagnetizam, spektralna analiza i zakon održanja u jednu ruku, a otkriće staničnog jedra i njegove mitoze, protoplazme i njenih kemijskih i fiziologijskih svojstava u drugu ruku — one su stečevine, koje iznajprije planuše na obzorju prirodnih nauka, da onda daleko sjaju u svijet te primjenom svojom kao brzojav i telefon, kao kemijska industrija i etiologija kužnih bolesti utječu u život narodâ.

Po tomu bi se moglo misliti, da su prirodne znanosti jedina oznaka 19. stoljeća. Ali nijesu. Prva trećina stajala je pod dojmom apsolutne filozofije kao baštine Kantova kriticizma; a posljednja se — uz sav orijaški napredak prirodnih znanosti — stala vidno više zanimati za socijalne nauke. Tako je naše stoljeće prošlo očito tri faze: filozofijsku, prirodoslovnu i socijologijsku. Dopustite, da vam te faze u krupnim crtama prikažem: ne bi li tijem stekli sliku duševne kulture našega stoljeća i uspeli se na visinu, s koje bismo mogli — ako ne već zaviriti u 20. stoljeće, a ono — bar odrediti najpreče potrebe njegove.

I.

Najznatnija umna baština, koje je naše stoljeće preuzelo od prošloga bit će svakako *Kantova* filozofija, nu nipošto zato što bi možda zastupala nov sustav, nego zato što je podavala posebnu kritičku metodu. Kako međutim baštinici obično sebi u prilog tumače oporuku: tako se desilo i Kantovu kriticizmu. Već prvi ga baštinik tumačio na svoj način. *Fichte* je naime Kantovu tvrdnju, da imademo apriorne oblike mišljenja, shvatio tako, da nam za spoznaju prilika i pojava ne treba u opće iskustva. Filozof je — veli on — u stanju konstruovati povijest i njezina razdoblja tako, da se na iskustvo ni malo ne osvrće, nego da se obrnuto svako eventualno iskustvo mora držati zakona po njemu apriorno postavljenih. Isto je *Schelling* tvrdio o prirodi. Koreći besmisleni način ispitivanja prirode, koji da su skrivili Bacon i Newton, veli on izrijekom: Mudrovati o prirodi znači prirodu upravo stvoriti. Priroda nije no vidljivi duh naš, a naš duh nije no nevidljiva priroda. Odatle i potječe, da se priroda ne podudara slučajno sa zakonima našega duha, nego da je baš potonji, koji se u njoj realizuje.

Dok su ovako Fichte povijest, a Schelling prirodu iz čistoga mišljenja izveli — izveo je *Hegel* iz njega čitavu zbilju. Razlika među njima sastoji samo u tom, što Hegelu nijesu izvanje pojave tvar subjektivna mišljenja kao Fichteu, niti su mu one istovjetne s pojavama nutarnjim kao Schellingu — nego se tako jedne kao i druge imadu smatrati razvojnim fazama iste apsolutne ideje. Apsolutna ideja naime prima iznajprije izvanji oblik i postaje objektivnom prirodom, u kojoj se reći bi obesvješćuje; a onda prima nutarnji oblik i postaje subjektivnim duhom, u kojem se opet osvješćuje.

Kako po tomu spoznaja nije no subjektivna rekapitulacija objektivnoga razvojnoga procesa ideje — nije ni zbilja drugo no istina. U svezi s tijem jest, da prava spoznaja ne može biti ona, koja nastaje *ex datis*, dakle u povodu izvanjega opažanja, kao prirodoslovna — nego samo ona, koja nastaje *ex principiis*, dakle iz čistih pojmova, kao filozofijska.

S više ponosa nego li na usta Hegelova, nije filozofija nikad govorila. Držeći, da je našla put, koji vodi k apsolutnoj spoznaji, otkazala je službu svim znanostima, kojima se prije služila kao organima — i proglasila se upravo svemogućom. Daleko preko granica Njemačke stao se za nju zanimati svijet i sve je hrlilo, da se s njom na izvoru upozna. Auditorium maximum berlinske univerze bijaše za Hegelova djelovanja često premalen, a da uz redovite domaće posjetnike obuhvati još i neredovite strane. Uzme li se, da Hegel nije ni malo kićenim slogom pisao, da se je služio nezgrapnom i teško razumljivom terminologijom i da je u govoru mucao — onda je pojmljivo, da se je velik interes za njegovu nauku imao odbiti samo na apsolutnu spoznaju, koju je obećavao. Tomu se obećanju imade pripisati i dojam, što ga je vršio na druge grane ljudskoga znanja. U povodu njegove nauke, a djelomično i nauke njegovih predšasnika, promijenila se historiografija i povijest umjetnosti, pravo i državoznanstvo, filologija i prirodne nauke. U istoj lijepoj knjizi ostavila je apsolutna filozofija znatne tragove.

Već poslije smrti Hegelove (1831.) nastala je međutim reakcija protiv čiste spekulativne filozofije. Kantovci nijesu nikako mogli dopustiti, da bi Fichte-Schelling-Hegelova nauka bila naravski posljedak Kantove kritike čistoga razuma; jer ako je Kant i tvrdio, da su našemu razumu svojstveni neki apriorni oblici, kojima

shvata izvanji svijet — nije on ipak tijem rekao, da su rečeni oblici istiniti: ne potvrdi li ih ujedno i iskustvo. Imadu li dakle apriorni oblici služiti spoznaji, onda se ne smiju primijeniti nego na pojavni svijet; primijene li se na svijet izvan pojava, onda su bez vrijednosti — jer se taj naprosto ne da spoznati.

Odatle se jasno vidi, da je Kant bio čist empirista, pak po tomu protivnik svake spekulacije. Ljudski razum ide istina za tim, da svoja iskustva upotpuni i proširi istraživanjem o bogu, duši, neumrlosti, slobodi — ali sve to su tek postulati praktične strane razuma, u koje treba da slijepo vjerujemo; jer znanja o njima ne možemo nikako steći. Metafizika, koja se takim istraživanjima ponajviše bavi, nije znanost.

Ovo je otprilike način, na koji se poslije Hegela umovati stalo, a umuje i danas među tako zvanim *Novo-Kantovcima*. Kako se proslavljeni pisac povjesti materijalizma *Friedrich Albert Lange,* smatra tipom novokantovskoga mudrovanja, navest ću za potkrepu svoje tvrdnje iz rečene povijesti ovo. Znanost se bavi, kaže Lange na jednome mjestu, isključivo pojavama, koje ćutilima iskušavamo. Preseže li ona gdjegod ćutilno iskustvo, čini to samo poradi jedinstvene slike i ljepše harmonije svijeta. Inače svijetu ideja nijesmo vlasni pripisivati objektivna bitka; ideje su naši tvorovi, kojih zbiljnost ne možemo nikako dokazati. Pokušamo li potonje, onda se strmoglavimo u beskrajno more metafizičkih bludnja.

Na drugome mjestu veli Lange opet izrijekom: Vjerske ideje u neku su ruku ipak vječne. Ko će pobiti Palestrininu misu ili s bludnje koriti Rafaelovu madonu? Gloria in excelsis ostat će povjesna moć, te će oriti dok ljudski živci budu samo mogli podrhtavati s uzvišenosti. A ona misao o otkupu, po kojoj se pojedinac sasvim izruča volji onoga, koji svijetom upravlja; one slike o

smrti i uskrsnuću, koje prikazuju najpotresnije i najviše, što ljudsko srce salećuje, a česa nikaka proza nije u stanju riječima prikazati; napokon ona nauka, koja nas puti nahraniti gladne i utješiti nevoljne — sve to ne će nikad uginuti, da ustupi mjesto društvu, koje bi možda mislilo, da je svoj zadatak ispunilo, ako je stvorilo bolju policiju ili novim iznašašćima udovoljilo svojim potrebama.

Je l' de, divno? Šteta samo da je Lange u poetičkom zanosu zaboravio reći: čemu sve to, kad su ideali po njemu puki tvorovi mašte, koji sa svijetom zbilje i objektivne istine ne stoje ni u kakvoj svezi. Zijeva li med zbiljom i idealima nepremostiv jaz — čemu ih podržajemo i naukom utvrđujemo? Bacimo sva metafizička i teološka djela po savjetu *Humeovu* u vatru; jer ona ne mogu da sadržaju no sofisteriju i opsjenu.

I doista je taj savjet stala u teoriji slijediti struja, koju je zasnovao *August Comte*, i koja po njegovu djelu *Cours de philosophie positive* nosi ime *pozitivizma*. Comte uči, da ljudski duh prolazi tri stupnja: teološki, metafizički i empirijski. Na teološkom tumači sve pojave s pomoću nadnaravskih bića, na metafizičkom s pomoću apstraktnih uzroka, na empirijskom napokon s pomoću nepromjenljivih zakona. Pošto samo empirijski stupanj dolikuje znanosti, imade se ona kloniti svih sanjarija i kimera kao što su: bog, duša, supstancija, biće; jer se s pomoću opažanja, eksperimenta i indukcije ne dadu nikako dokazati. Mjesto ideje božanstva treba da u središte svjetskoga poretka stupi ideja čovječanstva; a mjesto božanskog kulta, treba da zavlada kult čovječanstva.

Comteova se nauka neobičnom brzinom raširila po Evropi utječući na sve grane znanosti i javnoga života. U Engleskoj su stali u njezinu smjeru djelovati *Stuart Mill* i *Herbert Spencer*. Onaj prvi hvali Comtea mislio-

cem prvoga preda, a njegovo djelo najznatnijim, što ga je filozofija znanosti stvorila. A Spencer se od Comtea razlikuje tijem, što prihvata ipak neki apsolutni uzrok za pojave, ali tvrdi, da se isti ne može spoznati. U Njemačkoj se s Comteovom naukom upoznali najprije po djelima rečenih Engleza; a onda ju u povodu srodna umovanja Novokantovaca još više priljubili. Nazori kao što su: da je metafizika zastarjeli tipus mišljenja, njezine hipoteze da su opijati razuma, ona da je nesmisao i kao znanost u opće nemoguća — od onda su se sasvim udomili.

Kad se je reakcija protiv spekulacije u filozofijskoj literaturi na taj način očitovala, onda ne će valjda iznenaditi, ako kažem, da je ona u literaturi prirodoslovnoj bila još jača. Smiono, da ne rečem bahato, ignorovanje prirodnih nauka sa strane aprioristićkoga mudrovanja već je o sebi izazivalo odmazdu; a sjajni rezultati, polučeni u povodu empirijske metode po gotovo su nametali misao, da prirodnim naukama ne treba filozofije u opće. Što više. Svijest o uspješnosti metode ponukala je prirodne nauke zauzeti čitava područja filozofije te njihove probleme rješavati svojim sredstvima. Naravna posljedica toga bijaše opće materijalizovanje znanosti, a posljedica toga opet opća skepsa.

Za ilustraciju toga pravca evo nazora samo dvojice najodličnijih zastupnika prirodnih nauka. Engleski fizičar *John Tyndall* piše: Pitanja otkale potječemo i kud konačno nestajemo tihnu na beskrajnim obalama nepoznatoga bez odgovora, pače bez jeke. Ispitujmo zato materiju u svim oblicima i do skrajnih granica njenih te izmetnuvši iz riječnika našeg riječ životna sila, nastojmo — ako je moguće — sve vidne životne pojave svesti na repulziju i atrakciju. Kad smo ovako prirodu potpuno ispitali — stajat će tek pred nama prava zago-

netka, kojoj se ni onkraj granica spoznaje ne ćemo ni za korak približiti. A fiziolog *Du Bois Reymond* uči: Imade sedam zagonetaka svemirskih: biće materije i sile, početak gibanja, postajanje života, prividno svrsi shodno uređena priroda, nastanak jednostavnoga ćuta, razumno mišljenje i slobodna volja. Prirodoslovna spoznaja, koja sve promjene u tvarnome svijetu svađa na gibanje atoma i njihove o vremenu neovisne sile — mora nužno priznati, da tih problema nije u stanju riješiti. Oni su granica mekaničkoga tumačenja prirode; prirodoslovlje niti što zna, niti će ikad znati o njima. *Ignoramus et ignorabimus.* Kako pak su granice mekaničkoga tumačenja prirode ujedno granice znanosti u opće, sumnjamo, da bi ma kakva spekulacija rečene probleme riješila. Komu se taj pyrrhonizam možda ne sviđa, neka pokuša sa supranaturalizmom — nu neka pri tom ne smetne s uma, da gdje supranaturalizam počinje, tu da i znanost prestaje.

O dojmu prirodnih nauka na druge discipline mislim da ne trebam gubiti riječi; jer je i previše dobro poznato, da nema znanosti, koja se pod njihovim utjecajem ne bi manje ili više promijenila bila. Ista lijepa književnost i umjetnost nijesu se dojmu prirodoslovnog pozitivizma oteti mogle. Tu se on javlja pod imenom *naturalizma,* a ide za tim, da život i zbilju prikaže bez svake idealističke primjese; što većom fotografskom vjernosti. Za to nas poezija toga razdoblja vodi vrlo rado u legla zvjerskih opačina, rakijašnice i bludilišta i crta s osobitom nasladom užasne zločine kao što su rodoskvrnje, preljub, sodomija i silovanje — da ih onda prirodoslovnim problemima baštine i borbe za opstanak može braniti. Sve što čovjeka oplemenjuje: uzoran obiteljski život, ćudoredna načela, čuvstvo dužnosti, poštivanje, častoljublje — proglašuje se naprosto konvencio-

nalnom laži. Realistička umjeća pazi ponajviše na tjelesno i vidno — i cijeni estetsku vrijednost svojih tvorevina prema izvanjim vrlinama njihovim. Zato ona i ugađa novotom, rjetkosti, sjajem i elegancijom — u kratko tehničkim savršenstvom izvanjega prikazivanja. Prikazivati i ostvarivati ideje — nije nikako njezina namjera. Moderna je umjetnost baš kao i moderna znanost bez svake metafizike.

I protiv toga isključivog gospodstva prirodnih nauka nastupila je međutim zadnjih decenija živa reakcija; a uzrokovao ju po čudnoj ironiji sudbine najveći obožavatelj rečenih nauka — *August Comte*. Po njegovu djelu *Cours de philosophie positive* izilazile su naime prirodne znanosti i nehotice kao puko sredstvo *nauka socijalnih;* jer se je pod dojmom potonjih imalo ljudstvo preobraziti tako, da postane središtem čitavoga poretka svjetskog. Koliko je sam socijalne znanosti cijenio, razbira se najbolje odatle, što je od šest svezaka rečenoga djela izrabio potpuna tri, da ih dostojno prikaže. Uzme li se k tomu, da socijalne nauke po svom pojmu nijesu u jednu ruku mogle ignorovati filozofijskoga momenta t. j. inponderabilija duševnoga života ljudskog; a u drugu ruku opet da su morale pretresti sva pitanja nacionalno-ekonomske naravi — onda je pojmljivo zašto su nužno pobudile interes ne samo znanstvenih nego i običnih krugova.

I zbilja nema danas ni političke ni vjerske stranke koja prema socijalnim pitanjima ne bi izvjesno stanovište zauzela bila. Katoličko crkveno osvijetlio je već 1891. sam papa *Pio XIII.* encyklikom *rerum novarum;* a nakon toga razviše crkovnjaci baš zamjernu djelatnost u izučanju pitanja socijalnih. Poput stranaka nijesu se ni znanosti mogle oteti bujici socijalnoj. Osim sociologije i narodne ekonomije, kojih području socijalna pi-

tanja za pravo i pripadaju, stale su gotovo i sve druge znanosti putiti na zadatak, koji im je unutar društva izvršiti. Zato i ne iznenađuje, da imademo danas povijest, pravo, jezikoslovlje, prirodne nauke, filozofiju i pedagogiju koje na pola koje pak sasvim obrađene u svjetlu socijalnom. U kratko znanost se stala navalice socijalizovati tako, da će ovo biti jedna od osnovnih karakteristika njenih u stoljeću, koje se približuje.

Isto vrijedi i za umjetnost. Tko nije opazio, da moderno slikarstvo, vajarstvo i lijepa literatura najvole zalaziti u slojeve t. zv. četvrtoga staleža i prikazivati najbujnijim bojama, najživljom plastikom i najvećom vjernosti kukavne prilike njegove. Navlastito su roman i drama, koji taj estetski elemenat prikazivanja nastoje tijesno svezati s političko-ekonomskim samoga sadržaja tako, da *Ludvig Stein* pravo imade, kad u svom djelu *die sociale Frage im Lichte der Philosophie* tvrdi, da današnji naturalizam s bližega ogledan i na dublje psihološke motive sveden nije no djelomično nesvjesni djelomično pritajeni socijalizam.

II.

To su evo glavne struje na polju duševne kulture 19. stoljeća. Kako sam ih poradi jedinstvene slike i genetički i bez kritičkih primjetaba prikazao — dopustite, da potonje sada na njih nadovežem i tijem rečenu sliku više osvijetlim i upotpunim.

O filozofijskoj struji Fichte-Schelling-Hegelovoj može svatko misliti, što ga volja; ali jedno se nijekati ne može, da je bila duboko uvjerena o uzvišenoj zadaći filozofije i univerzalnom značenju njenom. Odatle i uporno nastojanje idealističkih filozofa, da filozofiji pribave centralno mjesto među znanostima i onaj široki pogled,

kojim su obuhvatali pojedine struke, da ih u filozofiji ujedine. Žaliti se mora jedino, što su smetnuli s uma Aristotelovu riječ, da svako znanje stječemo iskustvom. Hoteći tako svijet shvatiti čistim umovanjem, dakle bez svijeta, postadoše im ponosni sistemi nužno skupom apriornih konstrukcija, koje se nijesu samo kosile s iskustvom, nego su s njim bile baš u diametralnoj opreci.

Kako su tu priliku obilno izrabili i novokantizam i pozitivizam i materijalizam, naravno je, da su spekulativni filozofi polučili obrnuto, nego li su mislili. Ugled, što ga je filozofija među znanostima uživala, poče djelovanjem novih struja tako padati, da se je ona u osamdesetim godinama ovoga stoljeća pričinjala već nekom visokom umirovljenom ličnosti, koju istina svatko na ulici pozdravlja, ali i dalje bježi, da ga ne ustavi.

Ni nove struje nemaju međutim razloga, da se konačnim efektom pohvale; jer sve, kako natuknuh, vode do skepticizma. Spencer se očituje skeptikom naprama apsolutnomu, Du Bois Reymond se sam naziva Pyrrhoncem, a Tyndall misli, da ni onkraj spoznaje ničesa. Jadna li posljetka dubokih studija! Čovjek stoji već tisućljeća na burnom žalu života i gleda u more vječnosti ulažući svu umnu snagu svoju, da riješi pitanja, koja mu se odanle trajno nameću. Za djetinstva pomagala mu u tom poslu vjera, koju mu roditelji usadiše u srce, a poslije opet filozofija, koja mu je pružila i logička sredstva za obrazložbu zadnjih pitanja. Danas nakon tolikog umnog nastojanja osvanja evo demon sumnje, te mu prikričuje: Smrtnik ne će nikad dignuti vela, koji prikriva ćutilni svijet. Ignoramus et ignorabimus.

Od kolikog su zamašaja te kobne riječi bile, razbira jamačno svatko. One su poput munje proletile svijetom i dojmile se navlastito onih, koji su u povodu moderne nauke zazirali od svake spekulacije, ali dakako

i blazirana prirodoslovnom polunaobrazbom zasićena milieua. Da su tu u prvome redu potresle moralnom stranom života, samo se od sebe razumije. Tko je uvjeren, da se nadćutilno neda dokazati: taj se strmoglavljuje u ćutilno, da ga se obilno naužije. Zato s pravom kaže *Johannes Volkelt:* Tko metafiziku i religiju odbaci, taj mora svoj život — misli li jasno i dosljedno — udesiti sasvim prema relativnim i čisto individualnim mjerilima t. j. prema mjerilima promjenljive ugode i koristi. Biva li međutim, da netko bez metafizike i religije živi ipak prema strogim moralnim načelima — onda to nije nego samoopsjena i nedostatak dosljednosti; jer svako moralno načelo upućuje implicite na neki manje ili više određeni nazor o svijetu, unutar kojega je tek opravdano i imade smisao.

Nu nije zazor od metafizičkih idejala zarazio samo više nego žalibože i niže slojeve pučanstva; jer je težnja za popularizacijom znanosti skrbila za to, da se sve, što učenjaci pišu, i na ulici pripovijeda. Tu teorija tek i postaje praksom, pošto se odatle, što se nadćutilno, dakle bog, duša i idejali ne mogu tobož spoznati, naprečac zaključuje, da ih u obće ni nema. Iz tih pak je negacija baš proiztekao onaj strašni moral, po kojemu borba za život nije samo svjetski nego i evolucioni zakon. Tko se u borbi za opstanak uzdrži — taj je imao pravo. Sila je pravo. Nema li Boga, duše i vječnoga života, onda nema ni vjere, ni ćudoređa, ni prava — a egoizam, koji u borbi za opstanak daje pojedincu snagu: baš je tako jedini opravdani princip života, kao što je zemaljsko blaženstvo jedina svrha čovjeka. Taj je moral tačka, u kojoj materijalizam i ateizam postaju popularni i služe uporištem t. zv. četvrtomu staležu, koji pod geslom: *ni dieu ni maitre* trese jur velikim narodima, a ima ga i kod nas, koliko ga god nijekati htjeli.

Da mi međutim ne spočitnete, da prestrogo sudim istaći ću odmah i pojavu, koja s materijalizmom usporedo teče, a odaje manje ili više idejalno shvaćanje svijeta i života. Mislim na *misticizam*. Misticizmu imade traga već u *Schellinga*, a poput Ganga pline već po filozofiji *Schopenhauera* i *Hartmanna*. Ali dok kod potonjih potsjeća i nehotice na staru domovinu Bude i Brahme, kod *Nietzschea* se u obliku simbolizma bratimi s naukom Zarathustre. Ne može se potpuno zanijekati ni u Mikrokozmu *Lotzeovu*, a po gotovo udara u oči u Nani i Zendavesti *Fechnerovoj*. Tko pak ne zna — malo da nijesam zaboravio pitati — da je i otac pozitivizma, *August Comte*, pod kraj života bio mistikom, izučao otajstvenost procesija i umišljao sebi, da je vrhovni svještenik. Dakako, tko za dana ušutkava glas duše, tomu pod večer izbija stalno na javu!

Ali ni misticizam nije ostao tek unutar stroge znanosti, nego je izazvao neku vrstu mističke popularne nauke i prešao u svijet i umjetnost. Tu bih mogao govoriti o našem zemljaku *barunu Hellenbachu* i *Karlu du Prelu*, osnivaču časopisa Sphinx i piscu mnogih mističkih djela; mogao bih govoriti o našim spiritistima, hipnotizerima i čitačima misli; a ne manje bih mogao pokazati, da i kroz modernu umjetnost i lijepu književnost prosijeva dosta intenzivna mistička zraka — ali sve ovo bi me predaleko vodilo. Ovdje ću samo naglasiti, da je misticizam u povjesti filozofije slijedio vazda za strogim iskustvenim pravcem, poradi česa je i dozvoljeno smatrati ga nekom reakcijom. U svakom pak slučaju stoji, da misticizam odaje metafizičku potrebu prekoračiti kruto iskustvo i približiti se svijetu idejalnom.

A što da vam napokon kažem o efektu razdoblja, što smo ga nazvali socijalnim? Kako razdoblja nijesu zidovima ograđena, nego jedno utječe u drugo, naravno

je, da sve što sam doslije istakao, vrijedi u neku ruku i o razdoblju socijalnom. Jedna nepovoljna pojava međutim imat će se napose njemu pripisati. Opće socijalizovanje znanosti donijelo je naime sa sobom, da se je u svakoj od njih stalo provađati i socijalno načelo diobe rada, koje je i mediokritetima pružilo zgodu sudjelovati kod dogradnje istih. Istina jest, da je znanost u opće tijem kvantitativno porasla, jer se je i nehotice prometnula u bujicu najrazličitijih monografija i minimografija. Ali sumnje nema, da je ona kvalitativno stradala, jer se je sve više stao gubiti općeniti prijegled, pak po tom universalno filozofijsko shvatanje tako pojedinih disciplina kao i čitavoga znanstvenoga organizma. Što pak vrijede pojedina makar i najegzaktnija data, ako ih nijesmo u stanju svrstati pod principe, u kojima su tek osnovana?

Na te je prilike upozorio *Eduard Hartmann* već g. 1882. u svom djelu *Moderne Probleme*. Moderna je znanost, veli on, u pogibli, da se od empirijske građe uguši i u specijalizmu ukoči . . . Pojedine se struke sve više razilaze i manje razumiju poput rudara, koji u posebnim rovovima, a bez zajedničke osnove rade . . . Pri tom dakako raste literatura. Uzmemo li, da u njemačkom jeziku izađe na godinu samo 15.000 djela, a otprilike isto toliko da ih izađe u jeziku franceskom i engleskom — onda to za trećinu stoljeća iznosi već preko milijun knjiga, kojima treba još pribrojiti silesiju periodičkih časopisa u istom razmaku izašlih . . . Ako taj proces još jedno stoljeće potraje, mora se evropska duševna naobrazba tako ukočiti, da će ukočenosti svojom nadmašivati ukočenost kinezkoga mandarinstva, talmudstva i izlamstva za toliko, za koliko će biblioteke naših praunuka nadmašivati književno blago Kineza, Židova i Muhamedanaca.

*

I *Ludvig Stein;* koji se inače u navedenom već djelu žali, što se znanosti nijesu do danas dovoljno socijalizovale, odsuđuje odlučno njihovo sve jače specijalizovanje. Nazivajući potonje najprostijim taljigarskim poslom, koji se samo tricama i kučinama bavi, kaže izrijekom: Današnji su zastupnici znanosti, ograničivši se individualistički na svoja stručna polja, izgubili sasvim svezu s cjelokupnim znanjem ljudstva; a što je pri tom najgore, oni ne opažaju ni zamašaj toga gubitka . . . Tu ne preostaje nego se za vremena sabrati, da znanost ne stigne sudbina gradnje babilonskoga tornja, kod koje jedan čovjek nije razumio govor drugoga.

Nu sve to je, rekao bih, istom teoretička strana specijalizma. Praktična je daleko nepovoljnija. S jednostranim specijalizmom nauka nestaje naime sve više pravoga znanstvenoga idejalizma, kojemu nauka o sebi vrijednost imade. Samo rijetkima je jošte znanost uzvišena nebeska božica; većina je smatra kravom muzarom, koja imade služiti potrebama ćutilnoga života. Zato kod izbora studija odlučuju danas više t. z. izgledi i obziri nego li ljubav prema znanosti — a ipak sumnje nema, da su oni prvi nešto sporedno. Studij je u kratko postao studijem za kruh. Uzme li se, da je taki studij tim unosniji, čim više računa sa razumom, a odmeće srce — onda je pojmljivo, kako se u njegovu povodu ne može doći do harmoničke naobrazbe, pak po tom ni do čvrstih moralnih načela. Tko pak potonjih nema, taj ili izrabljuje prilike u svoje egoističke svrhe ili se njima ropski prilagođuje. Odatle i čudna pojava, da naš visoko prosvećeni vijek — što se značajeva tiče — zaostaje znatno za manje posvećenima. Za plemenita djela i velike žrtve, hoće se dašto više srca; a naša je kultura malo ne isključivo razumna.

III.

Toliko sam morao reći da upotpunim sliku, koju sam vam o stoljeću podao. A sad dopustite, da na osnovu tih podataka izvedem zaglavak i završim. Kad bi stari *Sokrat* ustao iz groba, a mi bismo mu pokazali naša čudesna prometala, ogromnu produkciju tvornica, daleko sežna zrna, kojima se ljudi ubijaju i gradovi ruše, raskošno udoblje privatnih kuća, krcato pune biblioteke, sjaj kazališta, u kratko sve blago stoljeća, pak bismo ga pri tom upitali: nijesmo li s pravom ponosni? — on bi po svom starom običaju stalno odgovorio: ne znam, jer ne poznajem vašega mišljenja i jer nijesam ispitivao, jeste li dobri i mudri. Možda bi i nastavio, pa reko: U svojoj sam domovini čuo gromornog Perikla i gledao drame Sofoklove; Evripida sam i Alkibijada osobno poznavo, a Aristofan mi je bio neprijatelj; Fejdiju sam vidio na djelu, a Zeuksisovim sam se slikama divio, dok je Platon bio moj učenik. Pokažite mi vi svoje žive majstore.

Tko ne opaža, da bi tako onaj odgovor kao i ovo pitanje Sokratovo sadržavali kritiku čitave kulture našega stoljeća. Helenska je kultura klasičkoga doba bila u prvome redu idejalna a k tomu individualna, a naša je u prvome redu materijalna a uz to socijalna. Zato je razumljivo, da se Sokrat, komu su idejali više vrijedili od svega zemskoga blaga, a pojedinci opet više od društva — nebi za našu kulturu, kod koje baš obrnuto biva, mogao oduševiti.

Nu čovjek ne mora da bude baš Sokrat, a da ipak opazi jednostranost, da ne kažem stranputicu, moderne kulture. Idući pretežno za tim, da ljudstvo dresira za izvanji svijet i steče po tom što više kulturnih sredstava,

ona je malo ne sasvim smetnula s vida nutarnje potrebe ljudstva, dakle baš ono, u čemu kulturne vrednote i klasicitet sastoje. Na tu se priliku imadu odbiti i navale, koje protiv moderne kulture sve više učestavaju. Da spomenem samo djela *La science et la religion* od *Ferdinanda Brunetiera* i *die Haltlosigkeit der modernen Wissenschaft* od *Tilmanna Pescha.*

S tih su se navala prijatelji današnje kulture silno uzvrpoljili. Ludvig Stein predlaže, da se stvori posebna univerzalna znanstvena akademija, koja bi poput vrhovnoga sudišta u svim pitanjima izricala svoje presude. Nu ne gledeći na to, da se doba, koje baš u povodu svoje kulture radije ruši nego li postavlja autoritete, ne bi pokorilo ni presudama take akademije — ne radi se mislim kod te zgode u opće o pojedinim pitanjima znanstvenim, nego se radi jedino o pitanju opravdane protuteže današnjemu materijalističkomu pravcu. Ako potonji uz nižu materijalnu kulturu nije bio u stanju stvoriti i višu idejalnu — onda nepreostaje nego da se udesi tako, da i ova bude moguća. Čovjek nije samo tvar nego je i duša, koja trajno tvar razvija i teži za idejalnim krajevima metafizičke spekulacije. Kako je ova u tijesnoj svezi s filozofijom, za pravo srce njeno, može preinaka rečenoga pravca sastojati samo u tomu, da se filozofija stavi opet u središte čitavoga naučnoga sistema znanosti.

To zahtijeva u ostalom i socijalni karakter današnje kulture. Socijalne nauke naime, navlastito nacionalna ekonomija i statistika, služeći se prirodoslovnom metodom ignoruju po mogućnosti svuda pojedinca i uzimlju u obzir samo kolektivno skupno djelovanje, da na njegovu osnovu konstruiraju zakone. Kako pojedinac izlazi pri tom tek kao neznatni član izvjesne ekonomske za-

jednice, koji se rečenim zakonima imade ropski pokoriti — iščezavaju naravno idejalna dobra i vrednote pojedinca sasvim spram materijalnih dobara cjeline. Nu pojedinac ne može biti ništica već zato, što onda ni države ne bi bile no skupovi od ništica. Istina je, da pojedinac u povjesti stoji znatno pod dojmom materijalnih prilika i da su potonjima čitava razdoblja uvjetovana tako, da i historičar dođe lako u napast, da povjesni proces i shvati i prikaže naprosto kao gospodarstveni. Nu povjest ovako shvaćena bila bi tek povijest materijalnih prilika i interesa, dok u razvoju naroda znade dojam pojedinaca daleko nadbijati dojam onih prvih. Samo filozofijsko shvatanje, kojemu socijalne pojave nijesu no psihologijske, podobno je priznati prevlast duha nad materijom i biti pravedno tako prema pojedincu kao i društvu.

A ne puti li pocjepkanost znanosti također na popotrebu koncentracije u filozofiji? U povodu socijalnog principa diobe rada raziđoše se pojedine discipline poput rakove djece niti znajući niti mareći za zajedničko izhodište. Već unutar uže discipline — recimo matematike — prestala je međusobna kontrola i razumijevanje specijalista; a prirodne se nauke sve više prometu u nesuvislu zbirku sitničarskih bilježaka. *Rümelin* se u *Deutsche Rundschau* sv. LXXI. istina nada, da će i opet doći vrijeme, gdje će se sve raštrkano i nesuvislo u cijelost sastaviti. Nu vrijeme po iskustvu sve više rastavlja, a duh je, koji sve više ujedinjuje. Zato je to pitanje već *Platon* za uvijek riješio, kad u svojoj državi traži, da mladići od 20. godine počamši raštrkano znanje svoje prema srodnosti disciplina i prema naravi bivstva do prijegledne (sinoptičke) cjelosti dotjeruju. Pošto pak συνοπτικός može biti samo filozofski duh, ne preostaje nego da svaki stručnjak bude i filozofijski naobražen.

Da se uklonim prigovoru, da to samo filozofi traže, poslužit ću vas sa dva mnijenja s različitih polja. Veliki pravoslovac *Rudolf Jhering* tuži se u prijedgovoru k svome djelu *der Zweck im Recht,* što je u filozofijskim pitanjima bio tek diletanta. Ako sam ikad požalio — veli izrijekom — što je moja naobrazba pala u doba, gdje se je filozofija slabo cijenila, to je baš kod tog djela. Što sam onda pod dojmom nepovoljne struje propustio, nijesam nikad više nadoknadit mogao. Ne manje klasično je očitovanje *Häckelovo.* Pogubnije od specijalizma — veli on — jest za razumijevanje prirodne cjeline nedostatak filozofijske naobrazbe, kojom se većina savremenih prirodoslovaca odlikuju . . . Oni misle zgradu prirodnih znanosti sazdati od pukih činjenica bez filozofijske sveze, od pukoga znanja bez razumijevanja. Na to se tuđenje prirodnih nauka od filozofije i surovi empirizam, koji se danas često hvali kao egzaktna znanost, imadu odbiti oni neobični skokovi mišljenja, one krupne povrjede elementarne logike, s kojima se susrećemo na svim putovima prirodoslovnim.

Nakon ovakih izjava čini mi se suvišno napose dokazivati, da je filozofija *conditio sine qua non* svake znanosti. Jedino, što bi se pitati moglo, jest: koja ili čija filozofija? Prema svemu, što sam o nedostacima moderne kulture istakao, ne bi smjelo biti sumnje, da to može biti samo filozofija, koja sve promatra *sub specie aeternitatis* i za koju po tom postoji i svijet idejala. Filozofija, koja idejale smatra metafizičkim tlapnjama, ne može biti pokretalom znanosti, niti može po ovima dati kulturi idejalno obilježje. Rafaelova madona Sikstina i misa od Palestrine nijesu nipošto puki tvorovi mašte, nego su plod dubokoga uvjerenja, da postoje idejali, kojima su namijenjeni. Zato je i ne ponjatno, kako na-

stavljači Kantovi mogu zahtijevati, da se vratimo filozofiji njihova majstora — ta Lange je baš u povodu njegove nauke došao do negacije svih idejala i dopustio samo estetsko djelovanje njihovo. Treba li u opće da se vraćamo, onda se vratimo k filozofiji najvećega genija svih vjekova, koji nije bio manji štovalac empirije od današnjih materijalista, a ipak je utvrdio metafiziku kao znanost o svijetu idejala. Mislim *Aristotela*.

Tijem u ostalom ne budi drugo rečeno, nego da je pitanje o idealizaciji kulture u najtjesnijoj svezi s pitanjem o mogućnosti metafizike u opće. Odabrali zato koju ili čiju vam drago filozofiju, ona mora da bude skopčana s vjerom u bitak idejala: imade li kulturi podati idejalno obilježje. Ako je sve u svijetu samo tvar i sila, a boga i duše, neumrlosti i slobodne volje nema — onda, kako rekoh, nema ni vjere ni ćudoređa. A nema li vjere i ćudoređa onda motivom mišljenja i djelovanja ljudskog postaje zvjerski egoizam, koji život nužno rastvara, jer ga čini ropski podlim i prostim.

Nasuprot tomu je činjenica, da sve lijepo istino i dobro u svijetu nastaje u povodu idejala: poradi česa samo infernalni cinizam može tvrditi, da nijesu no metafizički fantomi. Ili zar je prošlo stoljeće potonulo u krvi milijuna za fantome? Zar su stoljetne teške borbe naših otaca za vjeru, domovinu i slobodu — te najveće narodnje idejale — bile tek borbe za fantome? Nikada. Borbama za idejale stječemo tek pravo na njihovu realizaciju ovdje; a to nam pravo vrijedi sve dotle, dok se za njih borimo. Gajimo zato idejale i nastojmo prema nesumnjivoj intenciji idejalnih osnivača našega sveučilišta, da kroz njih kao kroz prizmu prolaze i sve znanosti — ne bi li nam čim prije domovini hrvatskoj sinula čarobna duga bolje budućnosti.

S tom željom i nadom zahvaljujem se vama, visoko učena gospodo kolege, na časti, kojom me odlikovaste, pozdravljam tebe akademijska omladino, vazda uzdanice naroda, i kličem: vivat, crescat, floreat alma mater nostra Francisco-Josephina!